

Pándy Tamás

NAGY-BUDAPEST EGY KISTELEPÜLÉS KISEMBERÉNEK SZEMÉVEL Pestszentimre a Városban

Nagy-Budapest fennállásának 50. évfordulója kapcsán bizonyára több olyan tény kerül szóba, ami sokak előtt ismert. Arról azonban kevés szó esik, hogyan élte meg a „történelmet” egy kis, szegény település lakossága.

„Pestszentimre meg jóformán teljesen a huszadik század szülötte” – írja Molnár Endre tanulmányában.¹ A századfordulón még csak néhány család lakja akkori nevén Péteripusztát, ezeknek az embereknek a majorok adnak munkát, megélhetést. 1889-ben a területet keresztülzeli a lajosmizsei vasútvonal, ez hozza közelebb Európát, de legalábbis Magyarország fővárosát a földműveléssel foglalkozó helybeliekhez. Két – sógorságban élő – birtokosa van ebben az időben a területnek. Talán Lövy Bernát családja lehet a tőkeerősebb, neki jut a zsírosabb föld, a homokos területrészt. Auspitz Mórnak meg kell elégednie a Soroksárhoz közelebbi mocsaras, vizenyős térséggel. (Sajnos nem adnak kellő eligazodást az eddig fellelt levéltári adatok arra vonatkozóan, mekkora is lehetett ez a terület, de az elmondások és a közvetett utalások sokkal nagyobbak mondják ezt a birtokrészt, mint ami napjainkra megmaradt belőle.)

A vaspálya oltalmában a leszármazottak elérkezettnek érzik az időt a sikeres parcellázáshoz. A talajvíz-mentesebb Lövy-földeken indul meg a házhelyosztás, ekkor rajzolja tele a mai térképeken már ismét Újpéterinek olvasható telepet utcavonalakkal.²

Talán nem véletlen az egybeesés Kispest-Pusztaszentlőrinc induló gyárai és az olcsó telek-kínálat között. Így jutnak kisfizetésű, betanított Hofherr-Lipták-KISTEXT-gyári munkások ingatlanhoz. Sokuk vidékről érkeznek, mivel a földmunka nem kifizetődő. Nekik csak idáig futja a pénzükből, számukra Pestszentlőrinc – Kispest házai, telkei megfizethetetlenek. A lajosmizsei vasút mellett települő gyárak, üzemek kínálják a munkalehetőséget, duzzasztják a környező községek lakosságát. Meghatározó a lakosság növekedésében a munkások számának szaporodása, nincs ez Soroksárpéterin sem másként. (Lakóhelyünk 1904-ben kapta új nevét az Országos Községi Törzskönyvbizottságtól). A környék lakossági statisztikáiban az iparosok

---

1 MOLNÁR 1937. 250. p.

2 ORBÁN 1928. 6. p.

rovatban döntően gyári munkások szerepelnek, ami Soroksárpéterin egyenlő a szegény – szinte nincstelen – proletárral. (Kicsit groteszkül hat a 90%-ban munkások által lakott telepen az első hivatalos civil egyesület neve, a Soroksárpéteri Polgári Társaskör. Úgy látszik azonban, hogy a rossz példa ragadós, mert a következő évben megnyílik Szerján Miksa Polgári Nagy Vendéglője és Polgári Nagy Kávéháza). Hamar megjelennek azonban a szakszervezetek, az összefogást kereső emberek egyesületei és a szociáldemokrata párt helyi szervezete, a helyi újság is. Ezek ismeretében nem lehet csodálkozni, hogy a munkásöntudat hamar felszínre kerül Soroksárpéterin. Az első ilyen megnyilvánulás a Soroksártól való elszakadásért folytatott harc, ugyanis a gazdag sváb település igen szűkmarkúan bánik külterületével. A legalapvetőbb követelések is orvosolatlanok maradnak: se patika, se orvos...

Az önállóságról hallani sem akaró anyaközség 1912-ben csupán helyi ügyintézészt engedélyez egy jegyzői kirendeltség formájában. A még továbbra is önállósodni akarók ellen csendőrös felállítását kezdeményezik. A népesség egyre növekszik – 1900-ban 268 fő, 1910-ben már 1939 fő lakott itt –, a szegények száma egyre szaporodik.³ A proletárok 1919-ben népgyűlésen éltetik a terület önállóságát, Marxfalva létrejöttét. Az önálló nagyközség kialakítása annyira leköti a marxfalvi vezetők figyelmét, hogy észre sem veszik a Tanácsköztársaság végét. Ők még négyezögleken vitatkoznak a környék településeivel, a határ pontos kijelölése érdekében, amikor már román csizmacsattogástól hangos Magyarország. Nem a vérengzés a jellemzője a munkások helyi hatalmának, ezért az akkori rendszerváltás után nincs kin számon kérni „gaztetteket”, hisz a legnagyobb bűn az Internacionálé énekeltetése volt csupán.

A Soroksárpéteri községrész visszakerül a „mostohaanya védőszárnyai” alá, bár a legszükségesebb témákban engedékenynek bizonyul a soroksári képviselőtestület. (Orvosi állás, gyógyszerár, postahivatal, önálló iskolai gondnokság szervezhető.)⁴ Hatalmas betelepedési hullám indul meg Soroksárpéteribe az elcsatolt területekről: 1920-ban 3710 fő lakik Péteriben, tíz évvel később ez a szám 8192 fő.⁵ Semmi sem tud lépést tartani a naponta érkezőkkel, nincs elég iskola, óvoda, apparátus, egészségügyi ellátás, lelki gondozás, de legfőképp munkahely nincs. Büszke címet mondhat magáénak Soroksár: az ő külterülete – azaz Soroksárpéteri – Magyarország legszegényebb települése. A nyomor enyhítését jelenti a Cséry-féle szeméthegy, mely ma is látványos tartozéka a pestszentimrei határnak. A házakkal be nem épített területeken megtelepednek a ládákból, lábasokból, fémhordókból építkezők, sokan egyszerűen a föld alá vájják otthonukat. Elbeszélésekből tudjuk, hogy minden akkori családnak volt köze a szemétbányához. A gazdagabbja csak vásárolja a futrást – az állatok eteté-

3 NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. 557. p.

4 ORBÁN 1928. 7–8. p.

5 NÉPSZÁMLÁLÁS 1920. 208. p., NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. 50. p.

sére alkalmas (nagyvásár-telepi zöld) hulladékot, a cséri kokszot, éghető anyagot és egyéb „kincseket”. A nagyobb létszám azonban ott tolong a bányafelügyelő előtt, és esedezik a fejedelmi kegyért, hogy a lehúzó előtti sorba kerüljön, ahol még „aranybánya” a szemét. A horgos krapacs nevű szerszámmal kibányászott értékekkel megpakolt kiskocsival, taligával, zsákkal indulhat hazafelé a guberáló. Már csak a lehúzóknak és a felügyelőnek kell megfizetni a jó helyet, a gazdag zsákmányt. A bűzt árasztó, rongyokba burkolt lényekről néha nehéz megállapítani emberi mivoltukat. Sok mendemonda kering a krapacsvégre került hatalmas arany, ezüst értékekről. A szomorú valóság ezzel szemben a betegségeket terjesztő patkányok hada, a bányában talált ennivalótól mérgezést szenvedő gyerekek, az állandóan égő bánya füstjétől fuldokló soroksárpéteriiek, a tűzbe eső emberek halála – ez köthető a Budapest szemetjét feldolgozók legendájához. A szemétbánya „áldásos” tevékenységéhez tartozik az a tény, hogy Pestszentimrének soha sem lett központja. Az 1889-es parcellázáskor ugyan kijelölték négy egyház templomterét, a községháza helyét, a centrumot, melyhez széles utak vezettek, mégsem épült meg egyik sem. A mai Ady Endre – Törvény utca tengelyébe tervezett nagy térre csupán a Vásáros (Piac) tér emlékeztet.⁶ Az egyházak sorra adogatják el itteni – ingyenesen kapott – telkeiket, mivel a szemétbánya bűze, füstje, patkányhada számúzi az emberi lét alapnormáját, a lelki megnyugvást, az áhítatot. Az elmenekülők a relatíve szélesebb Nemes utcát jelölik ki, mint a település új központi térségét.

A „Magyarország legszegényebb települése” – korszak kiemelkedő eseménye, hogy 1924-ben a lakosság közadakozásból épületet vásárol községháza részére a Nemes utcában. A fillérek heti gyűjtése közben meg sem fordul a fejekben, hogy ugyan mikor lesz itt önállóság.

1930-ban érkezik el az oly régen – de nem a megvalósult feltételekkel – vágyott szabadság, az elszakadás Soroksártól. A közel 10 000 lakosú Soroksárpéteri egy csipetnyi földet sem kap Péteripusztá ősi területéből, hisz az 5200 holdból mindössze 1242 jár az önálló községnek, csak a kipurcellázott településrész a nászajándék. A községrész – Soroksár által kinevezett – jegyzője, Orbán Kálmán így ír a témáról: „... a felettes hatóságaink... bizonyára át fogják csatolni azon területeket, amelyeket a jövő nagyközség fejlődése érdekében szükségesnek tartanak. Mert el sem képzelhető, hogy azon hatóságok, amelyek hivatva vannak őrködni a községek felett, mintegy megfojtsák az új községet már a születésekor.”⁷ A tények azonban az utóbbit igazolják, a település ma is szenved a terület hiányát. (A korabeli Péteri területén épült fel a Nagybani Zöldség-

6 Pestszentimre Gyűjtemény: Új-Péteri-Pusztá (Bernát-falva) vázrajza – eredeti parcellázási térképe. 1898.

7 ORBÁN 1928.

piac, a banánérlelő, a Hungarocamion, az Auchan, az M5-ös autópálya – óriási problémákat okozva Pestszentimre megközelíthetőségében, életében, bevételeiben.)

Soroksárpéteri akkori szószólói vissza is akarják utasítani az önállóság megadását – ezekkel a megkötésekkel nem kell a szabadság –, végül is a belügyminiszter rendelete dönti el a kérdést.

Az, hogy mennyire szerették volna elfelejteni a soroksári időszakot, a névválasztásnál derült csak ki. Hallani sem akartak a Soroksár szóról a névben. Amikor Schaub Mihály katolikus lelkész felvetette a Pestszentimre nevet, külön kiemelte, hogy Soroksárhoz semmi köze sincs már az új községnek, mire az egyik honatya hozzátette: „hál’ Istennek”. A névválasztásban közrejátszott Szent Imre herceg halálának 900. évfordulója. Az ünnepi év tiszteletére választotta az önállóvá váló lelkészség épülőfélben lévő temploma védőszentjének Szent Imrét. „...a szent Imre jubileumi évben alakult Soroksárpéteri község nevét leghelyesebben és a jubileumnak megfelelőleg szent Imréről elnevezve kell hogy meghatározza. Szent Imre ugyanis nem csak a magyarságnak, a magyar ifjúságnak, hanem a vallásos és erkölcsi tisztaságnak is a mintaképe, s úgy képzelem, hogy a most alakult és első lépéseit tevő új község minden egyes lakója olyan erkölcsi tisztasággal kíván az életbe indulni, mint amelyet a történelemben szent Imre képvisel.” – olvasható a dr. Schaub Mihály beszédét idéző képviselőtestületi jegyzőkönyvben.⁸ Ezt a helyi döntést azonban nem követi sima ügymenet, ebben sincs szerencséje Pestszentimrének. A megye ugyan támogatja a felterjesztést, de a szakmai felsőbbség már elveti az ötletet. Az Országos Levéltár megtartásra javasolja a belügyminiszternek a Péteri nevet „...a roszszhangzású Pestszentimre név azért sem javasolható, mivel az eddigi gyakorlat szerint a vármegye neve a községneveknél megkülönböztető jelzőül nem használható”. (Pestszentlőrinc, Pesterzsébet, Pestújhely vajon honnan vette a bátorságot a Pest jelző használatához?) Az Országos Községi Törzskönyvbizottság éppen ellenkezőleg, a Pest szócskával toldaná meg a Péteri nevet, ezzel különböztetve meg a másik Pest megyei Péteritől. Ha nincs a belügyminiszteri jóindulat, akkor ma a jóhangzású Pestpéteriről szólna ez az írás.⁹

Soroksár balkáni állapotokat hagy külterületi lakott helyére. A *Népszava* cikke arról tudósít, hogy 70 fős létszámú osztályokban hármas váltásban folyik a tanítás. Már megoldódott a termék fűtése, így nem kell otthonról hozni a tanulónak a tüzelőt. Az udvarra nyíló osztályok előtt fagyoskodnak a váltás-nebulók, s ha végre bejuthatnak a melegre, nem törődnek a szellőztetéssel. Közlekedésben csak a vonatra számíthatnak, busz, villamos csupán több kilométeres gyaloglással érhető el. A villanyvilágítás

8 Budapest Fővárosi Levéltára (=BFL) V. 709. a. (Pestszentimre község képviselőtestületi jegyzőkönyvei) 1930. X. 11.

9 Központi Statisztikai Hivatal iratai, 193/XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVIII.

ismeretlen fogalom. A Nagykőrösi út kiépítetlen, nincs egyetlen kövezett út, járda, fa, bokor nem állja útját az utcákon száguldó szélnek. Telefon csak a csendőrségen csörög, a távirat-levél Kecskemét felé indul, ha a szomszédos Kispestre, vagy Budapestre kellene kézbesíteni.¹⁰ A halottak utolsó útja 2 kilométer hosszú. A pap a temetőbe vezető út elején vesz búcsút az elhunyttól. A katolikusok temploma befejezetlen, az evangélikusoké még tervezés előtt áll. Kultúrház, könyvtár, strand nincs. Polgári iskolába Ócsáig kell utazni. Bölcsőde – ismeretlen fogalom, óvoda – kevesek kiváltsága. Egészségházzal, betegszobárral, mentőszekrényről, második orvosról csak a jegyzőkönyvekben lehet olvasni. Mentőautó – mentőszekér Soroksártól kérhető kölcsön. Az üzletek ellátottsága sok kívánnivalót hagy maga után, ellenben kocsmából van bőven – legalább folyékony kenyér legyen, hadd mételyezze magát a Péteri nép, mondhatták a soroksári előljárók az engedélyek kiadásakor.

Az induló nagyközség akkor megválasztott képviselői sem gondolták volna, hogy milyen óriási változásokon megy keresztül lakhelyük. Többen a csodák éve eljötteként emlegetik az önálló életet. Volt persze mit pótolni. S valóban elindul a fejlődés, felvirágozik a község. Elkészül az emeletes iskola, felavatják az új óvodát, napközi otthonok nyílnak. Önállóvá válik a katolikus lelkészség, tűzoltó szertár létesül, levante egyesület, katolikus-, református dalárda alakul, műkedvelő előadások nyújtanak szórakozást a helyieknek. Emeletes, „világvárosi” mozi épül, strand nyílik, kultúrházakat, könyvtárat avatnak, polgári iskola kezdi meg működését, kiteljesedik az egyházi élet. A sport egyre nagyobb teret kap, új egyesületek alakulnak. Komoly fejlődésnek indul az egészségügyi ellátás, a csecsemők-, anyák gondozása, szülőotthon is létesül. Nagyvárosi gyógyszertár épül, új-, nagy-, bő választékú üzletek, kisáruházak nyitják meg kapuikat. Kiépítik egy önálló nagyközség minden intézményét, a település központi tere részére telkeket vásárolnak, a kialakított tér közepén felavatják az I. világháborús Magyar Hősök Emlékművét és az országzászlót. Az emlékmű érdekessége, hogy a márványtáblára rákerülnek a II. világháború addigi áldozatainak nevei is. (Ez hosszú évtizedekig egyedülálló volt az országban.) Szilárd burkolatot kapnak a főbb utak, buszjárat töri meg a vonat egyeduralmát, telefonközpont jelzi az ország vérkeringésébe való bekapcsolódást. Nyugdíjba küldik a közvilágítás 29 petróleumlámpáját, a „villany” bevezetésével fényárban úszik a település, még díszkivilágítás is ráirányítja a figyelmet a református templom erdélyi – kalotaszegi – fiatornyaira. Felszentelik a katolikus templomot, az egyházközség plébániai rangot kap. A két nagy egyház szeretetházakban gondoskodik az elaggottakról, a reformátusok intézménye Magyarország legnagyobb, legkényelmesebb otthon-együttesévé lép elő. S akin már a medicinának, a gondoskodás sem segít, azt új – központhoz közeli –, méltó környezetű örök nyughely várja.

---

10 Népszava, 1929. január 17. 5. p. Expedíciós úton a főváros környékén

A munkástelepülésen a baloldali mozgalmak is aktívan munkálkodnak, országos kommunista földalatti szervezetet derítenek fel a nyomozók Pestszentimrén. Ugyancsak a csendőrség közbeavatkozásával számolják fel a nyilaskeresztes párt első alakulását. A klasszikus szociáldemokrata településen mégis a kormánypárt nyeri a választásokat, bizonyítva a középosztály, a tényleges polgárság megerősödését, illetve a munkások polgárosodását, felemelkedését.

Béke honol Pestszentimre minden korosztálya, rétege között. Az egymásra utaltság, a szegénység megsokszorozza az erőket, messze a település ereje felett teljesítenek a lakók, hisz nekik lesz szebb, jobb, kényelmesebb otthonuk, pátriájuk. Rendezett – fákkal, bokrokkal szegélyezett – utcák, tetszetős porták, ápolt kertek csábítják a pesti polgárt az idetelepülésre. A csábító hatásra 1941-ben már 12 057 lakost regisztrálnak,¹¹ 1944-ben 16 000 főt.

A gyümölcsfás, szőlőtőkés kertváros nehezen birkózik Budapest szemetjével, a Cséry-telep szagával, patkányaival, bacilusaival, de semmit sem tehetnek: a terület Pestszentlőrincé és a főváros kezelésében van. Az igazsághoz persze az is hozzátartozik, hogy a szegénység ebben az időben is kiküldi a bányába a követeit, sok pestszentimrei guberál értékek után, létfenntartásáért. A község nagy munkanélküliségére jellemző, hogy minden évben ő kapja Pest megye legmagasabb ínség-alap-összegét.

Sok mindent nem sikerül megvalósítani, terv marad a vezetékes víz, a csatorna, a több burkolt út, az óvodai, iskolai zsúfoltság megszüntetése, a színvonalasabb orvosi ellátás, a közlekedés kiteljesítése, a községháza további bővítése, vagy új hivatal építése, városközpont kialakítása. A villamossín Pestszentimrere vezetése másoktól függ, ezért álom marad. A várossá nyilvánítás igénye is felmerül, de a bombázások és a község teljes kitelepítése árnyékában mindez ábrándnak tetszik.

A bombázó repülőgépek, a frontvonalak és a hadseregek átvonulásai után visszatelepültek csak aláaknázott, romos házakat, bombatölcséres telkeket, utcákat találnak. Felrobbantott templomok téglahalmjai árulkodnak a németek „haditetteiről”, a halott katonák között macskák, kutyák kóborolnak. Német aknák szedik a béke első áldozatait, de megindul a nagybetűs ÉLET.

Ismét az összefogás lesz a meghatározó, a lakóhely újjáépítése minden ellentét félretesz. A zsidó munkaszolgálatosokat, helyi lakosokat lemészárló nyilasok kivételével két embert nem igazol a nagyközség kommunista vezetése. A nyilas főjegyzőt és az iskolaigazgatót, aki a leventéket átengedte a nyilasoknak, a népharag elkergeti.¹²

Különösebb zökkenők nélkül zajlik le az 1945-ös rendszerváltás Pestszentimrén. Az MKP-s vezetők mindegyike itt lakott már a '10-es években is, együtt élték meg a

---

11 NÉPSZÁMLÁLÁS 1941. 120. p.

12 Pestszentimrei Híradó újság. 1945. május. 1. 2. p.

*A 40-es villamos
Pestszentimre Gyűjtemény*

lakossággal a község minden viszontagságát, örömét. Minden korábbi hatalmi tényezőt, embert ismertek, s mivel azok korábban korrekt, emberi magatartást tanúsítottak velük szemben, nem volt okuk revánsot venni. (Egyetlen csendőrt sem hurcoltak meg, sőt az egyik korábbi parancsnokot törvénybíróvá is megválasztották.)

Ismét van mit tenni. Újra be kell vezetni a villanyt, fel kell építeni a községi ingatlanokat, be kell indítani a lakosság ellátását, az iskolák, óvodák működését, az ügyek intézését. A szovjet csapatok beszállásai is növelik a feladatokat. Viszonylag simán túljut a község ezen az időszakon, a hadifoglyok is lassacskán hazaérkeznek.

1946-ban ismét felvetődik Nagy-Budapest létrehozásának gondolata. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa levelében megemlíti, hogy Nagy-Budapest városias kialakításának kijelölt területe Pestszentimre, egyben kéri, hogy a képviselőtestület állítsa össze a nagyközség városrendezési tervét. Önmérsékletéről tanúskodó válasz érkezik a felkérésre. Az újjáépítés mellett már az előrelépésre is gondolni lehet. Az oly régóta

(1912-től) vágyott villamos is megérkezhet a pestszentimrei lakosság legnagyobb örömére. Ez a „vágy villamosa”, a 40-es, 1947-ben Budapest háború utáni első új vonala. Az egyvágányú, kitérős, staféta-botváltós villamos is az örök mezőkön csilingel ma már.

Az önálló élet utolsó évében még megmutatja az imrei kéz, hogy mire képes. Be-fejezik a Hősök tere parkosítását, játszótérrel hoznak létre a gyerekeknek. (Sajnos ma is ugyanaz a négy darab hinta fogadja gyerekeinket, ugyanazon az egy szem játszótéren – közel 25 000 főnyi lakossághoz.) 1949-ben megnyitják Pestszentlőrinc felé a 40-es villamos melletti utat, eltöröltetik a 40-esre kötelezően váltandó póttjegyet, megalakítják a termelészövetkezetet. A végelszámolásnál derül ki, hogy a három éves terv 60 000 forintos előirányzata – a lakosság áldozatkészsége nyomán – 260 000 forint értékévé emelkedik. Ez az utolsó képviselőtestületi értékelés az önálló Pestszentimre nagyközség életében.

Az önállóság megszüntetése korábban is napirendre került, hiszen az 1942. július 20-i képviselőtestületi ülésen tárgyalták a Nagy-Budapesthez való csatlakozás kérdését. Az egyhangú határozat: „Kimondja a képviselőtestület, hogy az érvek és ellenérvek alapos ismeretében, tiltakozik a »Nagy-Budapest«-hez való csatlakozás ellen. Továbbra is mint önálló nagyközség óhajt a vármegye, és a járás keretében fejlődése érdekében élni és dolgozni.”

„Indokok: Így kellett határozni, mert Pestszentimre község lakosságának még élénk emlékezetében van a 10 év előtti állapot, amikor Soroksár községnek kirendeltsége volt és nagyon jól tudja azt, hogy mit jelent egy nagyobb közületnek függvényeként szerepelni, ahonnan soha külön egyéni fejlődése érdekében semmit sem kap és ezzel szemben milyen hatalmas lendülettel fejlődött a község az elmúlt 10 év alatt, mióta önálló elöljárósága és vezetősége van. Természetes dolog az is, hogy egyik város, vagy község sem fogja a rendezést és a fejlesztést a széleken kezdeni... abból a jövedelemből is, amit a perifériális közületektől szed be. Éppen ezért Pestszentimre Nagy-Budapest elképzelésének a legszükségesebb települése, soha sem számíthatna arra, hogy a jelenlegi fejlődésének arányában továbbfejlesztéséhez Nagy-Budapest központjától szükséges anyagiakat megkaphassa...”¹³

Ez volt tehát 1942-ben a vélemény, s lehet, hogy 1949-ben az egyesítésért felelősök közül többen ismerik ezt a hozzáállást, mert sok ígéret tartkítja a Pestszentimre nagyközségnek szóló csatlakozási ajánlatot. Természetesen tudva azt, hogy ez már egy más világ, de az emberekben sok minden motoszkál, amikor azt olvassák: „Nagy-Budapest megteremtése megoldja a szentimrei lakosság régi problémáit”.¹⁴ Csak néhány téma: kultúrházépítés, szülőotthon-bővítés, vízvezeték-hálózat kiépité-

13 BFL V. 709. a. 1942. július. 20.

14 NAGYBUDAPEST ...

se, erdősítés, villamosvonal-hosszabbítás, tanulószoba-létesítés, a többi ígéret szájhagyomány útján terjed, kivédve a számonkérés lehetőségét. A brosúra összeállítói nem ismerik a tényleges imrei helyzetet, hiszen olyat is ígérnek, amit már korábban elértek a helyi vezetők: „...a szentimreiek most már mint Nagy-Budapest lakói, olcsóbban kapják a villanyáramot”.¹⁵ Ezek tudatában hisznek is, nem is Pestszentimre lakói az új iskolában, tornatermekben, korszerű óvodában, egy új egészségház- és rendelőintézetben, a teljes község vezetékes vízellátásában, a ritkán, de emlegetett csatornázásban. Kétkednek a fővárosi busz, újabb villamosvonal (trolibusz) érkezésében, a gyors, sűrűn járó HÉV-ben, a fővárosi jólét Szentimrére kerülésében, illetve a Pestszentimrét körbevevő erdőekben. Többen arról is szólnak, hogy emeletes kultúrpalota várja majd a nagyérdeműt, sőt hallani vélnek olyan ígéretet is, hogy új (melegvizes) strand lesz, ha Budapest részévé válnak. Ígéret szól a szemétbánya bezárásáról, a tiszta levegőről, a patkányok kiirtásáról, központ kialakításáról, üzletek és áruház nyitására, burkolt utakról, járdákról. Olyan visszaemlékező is akad, aki a felrobbantott templomok újjáépítését is kihallotta a csábító ígérethalmazból. Kicsit túl szépnek tetszett a menyasszony, de az imrei emberek többsége a csatlakozás mellett szavazott volna – ha lett volna szavazás. Persze ez már nem a szavazások kora, Pestszentimre csak egy három tagú delegációban fejtheti ki álláspontját a Nagy-Budapesti Tervezést Előkészítő Bizottságban. A két munkás, Kiss János és Lazányi László (MKP) mellett egy vegyész, Szóts Mihály kiscsapatpart elnök kap helyet ebben a triumvirátusban. Elmondásuk szerint nem Pestszentimre volt az elsődleges téma – és azt hiszem, ezzel igen finoman fogalmaztak. Tudásuk szerint ekkorra már minden elrendeltetett, a „nagyok” ott „fönt” mindent végiggondoltak a tárgyalók helyett – levéve a vállukról az összes gondot.

Az előljáráson összeállítják Pestszentimre öt éves tervét. Nem spórolnak az ötletekkel és a milliókkal. Az iskolák fejlesztésében a tornatermek és egy gimnázium létesítésének terve játssza a főszerepet. Az utak, járdák burkolása mellett a közlekedés kiépítése kap hangsúlyt. Ám az öt évre tervezett beruházások 50 év alatt sem valósultak meg maradéktalanul.

A hétköznapi emberek nem sokat vesz észre abból, hogy Pestszentimre Budapest részévé vált. A települést eddig is Budapesthez sorolták. Mindez persze csak a napi munkába járásra, vásárlásra vonatkozik, de ha valamilyen ügyet akar elintézni az állampolgár, akkor mindjárt változik a helyzet. A volt községházán azzal fogadják, utazzon át Pestszentlőrincre, a városházára, ott kaphat stemplit a beadványára. A helyi tanácsi kirendeltség egyre sorvadó ügykörökkel fogadja a feleket. 1961-ben utolsósóként az anyakönyvezés is Lőrincre költözik, teljesen megszüntetve a helyi ügyintézt, bezárva azt az egyetlen HIVATAL-t, ami még megmaradt az önállóság

---

15 Lásd előző jegyzet.

éveiből. 1954 táján a település nevét is elveszti, „szenttelenítik”, azaz Pestimrére változtatják. Arról, hogy pontosan mikor és milyen indokkal változtatták meg a település nevét, nem szólnak rendeletek, határozatok, valószínűleg a „telefonon írt történelem” kategória vonatkozik erre is. Valaki kiszólt a kagylóból: „XY elvtárs születésnapjára töröljétek ki a szent szót a nevetekből”. Érdekes, hogy a Nagy-Budapest létrehozási bizottság jelentésében azt olvashatjuk: „Mindenhon elhagytuk a Szt. jelzést”. (Bizony, elég furcsán hangzott volna a Rákosmihály helységnév.)¹⁶ A bizottsági jelentéssel szemben áll a Minisztertanács rendelete, melynek mellékletében minden település a SZENT szócskával együtt szerepel a térképen és a határvonalak leírásakor.¹⁷

Úgy gondolom, hogy azoknak a lelkesedése is alábbhagyott a Szent nélküli Imrén, akik nagyon óhajtották az egyesülést. A beígért fejlesztések legtöbbje elfelejtődik, a konkrétabbak egyre késnek. A megkezdett vízvezeték ugyan eléri Imrét, de csak néhány utcát érint, az új óvoda építése, a legsimábbnak tűnő ügy, is csak 1952-re fejeződik be. A vezető elmondása szerint nagy harcot kellett vívni az építőkkel egy ténylegesen használható óvoda felépítéséért, valahogy az az érzése támadt, mintha kaszárnya építésére szakosodott kőművesekkel kellene hadakoznia.

Az erdősavok ültetése már a lakosság bevonásával kezdődik. Ugyancsak az imreiek folytatják az elakadt vízesövek fektetését is. Úgy látszik, valakik elárulták, hogy a helybéli emberek nem riadnak meg attól, ha fel kell gyűrni az ingük ujját. Százak és ezrek ássák az utcai gödröket a jó, tiszta ivóvíz mielőbbi eléréseért. (A csőhálózat-fektetés a '80-as évek végére lett teljes.)

Sajnos beigazolódik az 1942-ben jövendölt állítás, hogy minden területi egység előbb a központját fejleszti, aztán esetleg a külső részekre is sor kerül. Pestszentimre esetében a legfájóbb talán a közlekedés fejlesztésének hiánya. Ez idő tájt már az asszonyok is mind nagyobb számban bejáró dolgozókká emancipálódtak, ezért óriási zsúfoltság jellemzi a 40-es villamost. A pestimrei központig történő meghosszabbítására nyolc évet kell várni. A második villamosjáratot saját kezűleg építik ki, 1958 végére. A városi busz csak 1957-ben dőcög a Nagykőrösi úton. (A tengelytöréseket „biztosító” út javítására is éveket kell várni.) A HÉV is messze elkerüli Pestimrét. Az erdőtelepítés valóban sokat segít például a csapadék növekedésében, a szeméthegy bűzének megszürésében, a jó levegő elérésében, de a telepítés befejezése hosszú időbe telik. A melegvízes strandból csak Búcsú bácsi magánmedencéjének államosítása és a medence átépítése valósul meg. Az emeletes kultúrpalota átadása helyett 5 évre (értsd: örökre és ingyen-áron) bérbbe veszik a reformátusok kultúrotthonát. Az utak, járdák

16 FORRÁSOK 1973.

17 4349/1949.(264) M.T./1949. XII. 20. sz. rendelet. In: Magyar Közlöny. Bp. 1949. december 20. 2144–2145. p.

burkolására évtizedeket kell várni, s marad feladat az utódok számára is. A szóban – nagy hanggal – hirdetett új iskola – fele – 1961-ben kerül az oktatás birtokába. A torna-termek építésére csak a '80-as években – az új iskolák belépésével együtt – kerül sor, várhatóan pár éven belül teljes lesz a kép. A budapesti szemét napi 80 vagonja 1958-ig árasztja bűzét Pestimrére.¹⁸ Az egészségügyi létesítmények megvalósítása is betegeskedik. A központ, az üzleti negyed kialakítása a '60-as években elindul, aztán elakad.

Az imrei emberek – látva a haladás lassúságát – régi fegyverükhöz nyúlnak. Ha nem kapjuk meg a felsőbb vezetéstől, megcsináljuk magunk. (Ezt akkoriban társadalmi munkának hívták). A kerületi és fővárosi vezetés, értékelve az elszántságot, sok mindenhez áldását – és néha pénztámogatását is – adja. A villamos-hosszabbítás, az új 54-es, később 51-es számú vonal kiépítése is így valósulhat meg. Orvosi rendelőket, gyermekrendelőt, játszóteret építenek, iskolákat, óvodákat emelnek, bővítenek, renoválnak társadalmi munkával.

Az elkeseredés az elmaradt tételek miatt bizonyára nem a fővároshoz kerülést élte ebben az időben. Mivel erre az időszakra esnek az államosítások és a kitelepítések, sok emberben meginog a feltétlen bizalom, főleg annak ismeretében, hogy a helyi vezetők semmit sem tehetnek azokért az emberekért, akik adott esetben a település életét mentették meg, vagy munkalehetőséggel teremtették meg sokak megélhetését. Hiába próbálják megmenteni a kitelepítéstől az Európa-hírű Krepuska professzor lányát és családját. Tétlenül nézhetik a Krepuska-kastély (Magyarország első beton épületének) bitorlását, a mintaszőlészet elpusztítását. Nem tehetnek semmit a gyógyszerész patikájának elvétele ellen, holott tudták, ha nincsenek életmentő szereik 1945-ben, nem biztos, hogy ők most kérelmezni tudják a felmentést.

A kerületi egység érdekében az összes helyi testület, szervezet, párt, szakszervezet beleolvad a pestszentlőrinci keretbe és az ottani helyiségekbe, minden önállóságát elveszítve. Természetesen az imrei vezetők másod-szerepet tölthetnek csak be a nagyobb kerületrész prominens személyei mellett. A kerületi fejlesztési tervekben mindig elsőbbséget élvez Pestlőrinc települése – ezáltal egyre jobban lemarad az imrei felzárkózás a kétségtelenül fejlettebb Lőrincsel szemben. Ez az elmaradottság kissé mérséklődik 1956 után. 1957-ben megindítják Budapest legtekervényesebb, leg-hosszabb útvonalú és menetidejű járatát, az 54-est. A Cséry-vasút sínparjain Imréig dőcög az új villamos. Több napközi nyílik, felújítják, átépítik az iskolákat, sőt új iskolát, óvodát is avatnak. Létrehozzák Budapest első szakosított orvosi rendelőjét, a Vöröskereszt helyi szervezetet alakíthat, alapvetően azonban nem változik meg a viszony a kerület két része között.

1967 után viszont felcsillan a remény Szépvölgyi Zoltán országgyűlési képviselővé választásával. Ő a fővárosi tanács elnökeként képviseli a parlamentben és a Fővárosi

---

18 CSOM 1960. 24. p.

Tanácsban Pestimre ügyeit. Ebben az úgynevezett Szépvölgyi-időszakban valóban fejlődik a terület. Végre beértek azok az ígéretetek, melyekkel magához „édesgette” a főváros Pestimrét. Ezek a fejlesztési lépések nem mások rovására történnek, és nem protekciós engedmények, hiszen mindegyikük évtizedek óta meglévő igényt elégít ki. (A fejlesztések megszavazásakor csak a jogos, indokolt követelések kerülhettek terütekre, s ha már a „főnök” körzetéről kellett dönteni, több igenlő kéz emelkedhetett a magasba.) Aszfaltos, felülkezelte utak, járdák készülnek, komoly méterszámban bővül az ivóvízhálózat, lefektetik a szennyvízcsatorna első kilométereit, talajvízcsatorna mérsékli a Budapest legtalajvizesebb területén lakók gondjait. Bölcsőde, négy óvoda, négy általános iskola, tanuszoda nyitja meg kapuit, új könyvtárápületet vásárolnak, emlékművet, emléktáblát avatnak, a TEHO (Településfejlesztési Hozzájárulás) segítségével lebontják a régi (bérbé vett) kultúrházat és helyére újat építenek. ABC-k, iparcikkáruház, buszjáratok és egyéb szolgáltatások javítják a helyi lakosság közérzetét. Megépül Pestszentimre első emeletes, kockaház, hamisítatlan kádári lakótelepe, az Alacskai úti lakótelep első része. Gázcső hálózza be Pestimre-Pestszentimre utcáit.

Talán ez az a pont, ahol meg kell állni és mérlegre tenni a Budapesthez csatolás erőnyeit és hibáit. Az először lelkesedéssel fogadott csatlakozás, a fejlődés minimális volta miatt, az emberekben ellenérzéseket váltott ki, majd a látható, tapasztalható előrelépéskor ismét Budapest-baráttá vált a közhangulat. Tudjuk, a történelemben nincs „mi lett volna, ha...”, ezért nem tudjuk megítélni, jobb lett volna önálló városnak maradni, vagy jobban jártunk azzal, hogy becsatoltak Budapest vérkeringésébe.

Pestszentimre emberének mai vélekedéséről, a kerületi struktúráról, a kerületen belüli helyzetéről Nagy-Budapest létrehozásának 100. évfordulóján fogok beszámolni.

Irodalom

A főváros tömegközlekedésének másfél évszázada. I–III. köt. Bp., 1987.; Helység-névtárak – 1873–1997. A Központi Statisztikai Hivatal kiadványai. Bp.; Kerületünk 20 éve. Szerk.: Dömötör László Bp., é.n.; SCHÄFFER, M. – WEIDINGER, M.: Soroksár. 1995; Pesterzsébet, Soroksár. Budapest XX. kerületének múltja és jelene. Szerk.: Lakatos Ernő – Lukács Mátyás – Nagy Ernő – Sütő Anna. Bp., 1972.; Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Általános Ismertető-je és Címtára. Északi Körzet Ismertetője. Főszerk.: F. Szabó Géza. Bp., 1931.; Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára. Szerk.: Csatár István – Hovhannesian Eghia – Oláh György. Bp., 1939.; Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye I–II. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. Bp., 1910.; Séták a XVIII. kerületben. Szerk.: Fekete Ferencné. Bp., 1986.

- CSOM 1962. CSOM Attila: A XVIII. kerület fejlődése. Bp., 1962. Kézirat.
- CSOM 1960. CSOM Pál: Pestimre Közegészségügye. Bp., 1960. Kézirat.
- FOLLAJTÁR 1937. FOLLAJTÁR Ernő: Pestszentimre. In: Magyar Városok Monográfiája 21. Kispest, Pestszentlőrinc, Pestszentimre. (Szerk.: Ladányi Miksa) Bp., 1937.
- MOLNÁR 1937. MOLNÁR Endre: Dél – Pestkörnyék betelepülése. In: Magyar Városok Monográfiája 21. Kispest, Pestszentlőrinc, Pestszentimre. (Szerk.: Ladányi Miksa) Bp., 1937.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1912. 557. p.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1920., Az 1920. évi és az 1930. évi népszámlálás. A Magyar
NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1923. p. 208., és Bp. 1932. 50. p.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1941. Az 1941. évi népszámlálás. A Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1947. 120. p.
- NAGYBUDAPEST ... Nagybudapest XVIII. kerület Pestszentlőrinc Pestszentimre a munkásosztály fellegvára. propaganda-kiadvány. é.n.

- FORRÁSOK 1973. A Nagy-Budapest létrehozására kiküldött bizottság javaslata... 1949. október 19. In: Források Budapest múltjából 4. kötet, Szerk.: Gáspár Ferenc. Bp., 1973. 499–502. p.
- ORBÁN 1928. ORBÁN Kálmán: Soroksárpéteri Önállósítása. Bp., 1928.
- PÁNDY 1989. PÁNDY Tamás: Marxfalva. Bp., 1989.
- PÁNDY 1998. PÁNDY Tamás: 100 éves falu a Városban – Pestszentimre. Bp., 1998.
- PAPP 1997. PAPP Gézáné: Kétszáz év a Soroksári népoktatás történetéből. Bp., 1997.

Tamás Pándy

Pestszentimre in the City – Greater Budapest with the Eyes of the Small People of a Small Settlement

Pestszentimre is the product of the 20th century – reads in a study. Around 1900 there were only some families living in Péteripuszta. Due to constructing the railway parcelling out the territory became possible. The factories built in the area offered good job perspectives for the workers buying plots in its Soroksárpéteri. Soroksár, being the administrative center neglected its suburb therefore it fought for its independence. In 1919 under the soviet republic the declaration of their independence was warmly welcomed, the name of the settlement became Marxfalva (Marx village)

In 1920 poverty became the ruler again. The refugees from the detached parts of the country were flooding the area, despite the fact that there was nothing here. This is why the title „the poorest settlement in Hungary” was labelling Soroksárpéteri. The possible occupation was to rake the rubbish of the capital at the Cséry dumping-ground.

It was under these circumstances in 1930 that the decree of the minister of inner affairs arrived declaring the detachment of Soroksár and Soroksárpéteri. The independent settlement wanted to free oneself from the bounds in its name too. The name Pestszentimre was chosen in honour of the 900th anniversary of the death of St Imre (Emeric). The twenty years of independence are the years of miracles: the inhabitants worked far beyond their capacity to forget the ingnomious adjective of the poorest settlement. By the threshold of World War II Pestszentimre became a settlement with 15000 people and it was worth becoming a city. The devastation by the war, the removal of the population retarded the development, but in three years they not only regained the loss, but conducted other developments too. For example after the war the first tram line of Budapest, the number 40, was going here.

Before uniting greater Budapest in the 50s there had been several promises – unfortunately the fulfillment was delayed and given up. The developments of the 50s were fulfilled mainly by the volunteer work of the population. As retarding factors there were the priority of the Pestszentlőrinc part of the district, overshadowing the leaders of Pestszentimre, and the complete dissolution of local administration. The top of the negative discrimination was the secularization of the name of Pestszentimre: Without any official decrees it became Pestimre (szent meaning saintly). After the 1960s there were several new investments. The steps forward or back after 1990 should be evaluated by posterity.

Kalmár Ella

A „STATISZTIKAI” NAGY-BUDAPEST

Dolgozatunk címét kettős értelmezésben is használjuk. Célunk egyrészt az 1950-ben létrehozott Nagy-Budapestet alkotó helységek statisztikai adattárának összeállítása; másrészt rövid áttekintést adni arról, hogy a statisztikai irodalomban, publikációkban mely községeket soroltak Nagy-Budapesthez, s hogyan változott e besorolás az idők során a statisztikai megfigyelésekben.

A statisztika elsőrendű feladata a tényeket, folyamatokat adatok segítségével a lehető legpontosabban leírni, oly módon, hogy azok többféle szempontból is felhasználhatóak legyenek.

„A hivatalos statisztikai kiadványokban az adatok térbeli tagolása, területi egységek szerinti (földrajzi-horizontális) részletezése természetszerűleg és világszerte legelső sorban az egyes államok *közigazgatási beosztásához* simul.”¹

„Amikor a statisztika a *közigazgatási* Budapest mellett a *közgazdasági* Budapest viszonyait is megfigyeli s azt a nemzetközi szokások értelmében az egyszerű és kifejező Nagy-Budapest elnevezéssel jelöli meg, egyszerűen csak a *tényleges viszonyokhoz, a bekövetkezett fejlődéshez alkalmazkodik* és kimutatásaival csupán a jelenségeknek minél hívebb és teljesebb regisztrálását kísérli meg.”²

„A székesfővárosnak és környékének [...] rendkívüli fejlődése, valamint Nagy-Budapestnek az ország minden egyéb részén lakó népességtől teljesen elütő, tipikusan nagyvárosi alkata a helyes statisztikai értékelés és egybevetés érdekében szükségképen megkívánja azt, hogy hivatalos statisztikánk a jövőben népszámlálási és egyéb munkálatai alkalmával az ország többi részétől elkülönítve »*mintegy önálló országrészként*« kezelje, ha nem is Budapest egész környékét, hanem legalább a külvároskoszorúval megnövelt centrumot, a félszázados hatalmas fejlődés eredményét: *Nagy-Budapestet*.”³

---

1 THIRRING L., 1935/a. 6. p.

2 THIRRING L., 1935/b. 5. p.

3 THIRRING L., 1931. 252. p.